

MIROSLAV KMEŤ

**Krátke dejiny dolnozemských Slovákov 1.
[Az alföldi szlovákok rövid története 1.]***Nadlak, Vyd. Ivan Krasko, 2012. 383 p.*

Miroslav Kmeť legújabb könyvének *Az alföldi szlovákok rövid története* címet adta. Amikor még a kéziratot véleményeztem az *Ivan Krasko Kiadó* számára, leírhatom, hogy „Miroslav Kmeť személyében elénk lépett egy olyan történész, aki merészen nemcsak teljességre törekvő, hanem egyben új koncepcióját nyújtja az alföldi szlovákok történetének”. Most alkalmam adódik arra, hogy konkretizáljam kijelentésemet, és megkíséreljem megragadni, hogy szakmailag mennyiben állja meg a helyét az említett koncepció, illetve miben rejlik a Kmeť által az alföldi szlovákok kutatásánál alkalmazott innovatív elméleti eljárások hozadéka.

A szerző eddigi munkáiból, valamint az ismertető publikáció ajánlásából megtudhatjuk, hogy nemcsak meghallotta, hanem alkotó módon fejleszti is Ján Sirácky kutatásainak üzenetét. A módszertani kötődés e történész életművéhez leginkább abban mutatkozik meg, hogy Siráckéhoz hasonlóan azt a kérdéskört, amelyet a *szlovák Alföld (slovenská Dolná zem)* és az *alföldi szlovákok (dolnozemszí Slováci)* kifejezésekkel nevezhetünk meg, osztatlan földrajzi egységként (Alföld), az ottani szlovák telepeseket pedig egybefüggő enklávéként, diaszpóra-társadalomként kezeli. Csakhogy, miként a népi bölcsesség tartja, ha ketten ugyanazt teszik, az nem feltétlenül ugyanaz. Ján Siráckynak az egybefüggő terület koncepciója elsősorban ahhoz kellett, hogy átfogó képet tudjon adni arról, mikor alakult ki és milyenné vált a szlovák kivándorlók hatalmas tömege a tágas Duna menti pannon síkságon. Miroslav Kmeť ezt a koncepciót már új megismerési irányok szolgálatába tudta állítani. Neki az egybefüggő jelleg nem arra kellett, hogy közös nevezőre hozhassa a szlovák alföldi szigetek történelmét. Eljárása inkább a matematikusok által végzett integrálszámításra emlékeztet – amolyan per partes módszer, tehát részenkénti megoldásokkal, részeredményekkel jut a végére. Kmeť kezében az egybefüggő koncepció arra eszköz, hogy a szlovák Alföldet és az alföldi szlovákokat ugyan egybefüggő, ám belül igencsak tagolt s így sokarcú jelenségként ábrázolja. Tudatosan a helyi és regionális sajátosságok jellemzésére törekedett, a hasonlóság felfedezésére a különbségekben, hangsúlyozva, hogy egyedi kövekből áll össze az alföldi szlovákok mozaikja.

Nem egészen indokolatlanul vetődik fel a kérdés, hogy miként jutott el még tudományos érdeklődése kezdetén ehhez a hatékonyabb módszertani megközelítéshez. Meglátásom szerint ez onnan eredeztethető, hogy tudományos pályá-

jának indulásakor a békéscsabai szlovák gimnázium tanára volt. Természetes módon érdekelni kezdte a város története s az ottani történészek ez irányú munkái, főként közülük a legjelentősebb, Haan Lajos írásai. Innen már csak egy lépés volt a régió többi városának felfedezése – Szarvas, Mezőberény stb., akárcsak más személyiségek – Zsilinszky Mihály, Andrej Škôlka, Karol Jesenský stb. Ezek után érdekelni kezdte az egész Békés–csanádi terület, melyet az egyik legjelentősebb alföldi szlovák enklávéként határozott meg, majd érdeklődése fokozatosan kiterjedt a többi szlovák nyelvszigetre, nemcsak a magyarországiakra, hanem a Romániában, Szerbiában és Bulgáriában találhatóakra is. Csak ezután került napirendre az alföldi szlovákok átfogó feldolgozása. E körülményeknek tulajdonítható, hogy a szorgos történésszé előlépő Miroslav Kmeť számára mindegy védőernyőt jelentett Gustave Flaubert ismert mondása: „minden egyetemes a regionálissal kezdődik”. Valahol itt kereshetjük a gyökerét annak, hogy Kmeť, ahogy felébredt benne az érdeklődés, az egység a sokféleségben elve alapján ítéli meg az alföldi szlovákokat.

Az alföldi szlovákok egységességének koncepciójával kapcsolatos megjegyzéseimet hadd zárjam a lehetséges ellenvetéssel: lehet ma még ezzel az elemzési módszerrel érvényes tudományos kijelentéseket tenni? Főleg, ha tudjuk, hogy Ausztria–Magyarország szétesése után aktuálisabb és relevánsabb elemzési egységet jelentettek a magyarországi, romániai vagy akár a vajdasági szlovákok kisebbségi társadalmi, melyek eltérő fejlődését 1918 után új geopolitikai helyzetük határozta meg. Ám meg kell jegyeznünk, hogy a válasz nem egyértelműen igen vagy nem. Feltételezem, hogy minden esetben igen, ám hozzá kell tennünk, hogy egyúttal megmutatkoztak a koncepció korlátai. Nem boldogulhatunk nélküle az alföldi szlovákok fejlődésének feldolgozásánál, akár Magyarország történetéből, akár az anyanemzet pozíciójából indulunk ki. Csak az egységesség koncepciója alapján mutathatók ki az Alföldre költözés okai, a migrációs mozgások egyes szakaszai, irányai, csak így térképezhető fel a megtelepedés földrajzi megoszlása. Átfogó szemlélet nélkül az alföldi térség egyes országaiban élő szlovákok eltérő történelmi, politikai, etnikai és kulturális fejlődésének sajátosságai sem ragadhatók meg. Az alföldi szlovákok egységben látásának köszönhetőek a Kmeť-kiadványban megjelenő részproblémák.

Az ismertetendő munkában az egységesség ugyan kulcsfontosságú, ám nem az egyetlen koncepciók szempont. Történészként ő is beleütközött az időbeliség örök problémájába, a másik jelentős történész, Lubomír Lipták megfogalmazásával élve, a kontinuitás és a diszkontinuitás kapcsolatába. Azaz, a továbblépés és a változás, a tradíció és az innováció, a befogadás és az elutasítás, az ellenállás és a feloldódás viszonyába. Elválaszthatatlan része ez minden, akár állami, nemzeti, szórvány- vagy akár helyi társadalom történelmének, az egyéneket

is beleértve.¹ Ahhoz, hogy az így felfogott fejlődési dinamika szempontjából is ábrázolhassa őket, a szerzőnek komplex módon általánosítania kellett az empirikus adatokat, azaz összegezni az alföldi szlovákok történelméről, több mint három évszázada tartó kivándorló, szórvány- és kisebbségi sorsukról összegyűlt ismereteket. A kiadvány időben az alföldi szlovák megtelepedéstől 1945-ig tartó időszakot öleli fel, s nem csak a történészek eredményeit közvetíti számunkra. Bőséggel merít a demográfusok, néprajzkutatók, valláskutatók, irodalomtudósok, sőt a publicisták adataiból, így Miroslav Kmeť monográfiája szinte teljes, interdiszciplináris alapokon nyugvó képet ad az alföldi szlovákokról. Áttekinthető, hogy az egyes fejlődési szakaszokban milyen szerepet játszottak a paraszti, de ugyanúgy az urbanizálódott kisvárosi élet mindennapjai, az alföldi falusi és városi közösségek többnyelvű és multikulturális környezete, a felekezetiesség, főként az itt domináns evangélikus hitvallás, emellett az egyházi, iskolai, kulturális, gazdasági és egyéb intézmények, csakúgy, mint a sajtó, a publicisztika, a művelődés és a közösségi, vallási és kisebbségi lét egyéb adottságai. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy az alföldi szlovákok történelméről ez idáig nem született ehhez foghatóan sokrétű, adatgazdag és meggyőző koncepciójú leírás. És ez még csak a *Rövid történet* első kötete.

Nincs itt lehetőségünk arra, hogy részletesen kitérjünk akár csak a legérdekesebb részek ismertetésére, ám egyvalamit semmiképpen nem kerülhetünk meg. Hogyan tudott a történész Miroslav Kmeť beleérezni a migránslét talán legmeghatározóbb következményébe, azoknak a magatartásába, akiknek számára visszafordíthatatlan a változás, fokozatosan erodálódik a szülőföldről magukkal hozott történelmi emlékezet, a kulturális tőke és a csoporttudat? Tudjuk, hogy az alföldi szlovákok között főleg a szlovákságtudat már különféle átalakulásokon ment keresztül, s intenzitását tekintve eléggé ingadozó volt. Mai állapotát, alaphelyzetét talán két költő fejezte ki legérzékletesebben: a nagylaki Ondrej Štefanko egyik versében nem kis túlzással kijelentette: „Trváme, ako na cestách prach” (Kitartunk, mint az út pora)² Szinte vele egyidőben, Nagylaktól nem egészen húsz kilométerre a tótkomlósi költő, Juraj Antal Dolnozemský egészen más érzést fogalmazott meg soraival: „Cítíme, že z mála nás je denne menej. Vytratil sa slovenské slová z našej dediny. Odišli ohrdené [...] preč!” (Érezzük, hogy szinte napról napra kevesebben vagyunk. eltűntek falunkból a szlovák szavak. Elvetve, elmentek!)³ Ám Miroslav Kmeť, a történész ilyen költői tömörséggel

¹ Lipták, Lubomír: Múzeum a súčasné historické povedomie. In: *Múzejná dokumentácia a prezentácia dejín Slovenska*. Bratislava, 2000. 14.

² Štefanko, Ondrej: *Stojím pred domom*. Bukurešť, 1980. 60.

³ Dolnozemský, Juraj: *Ľarcha páperia*. Salgótarján, 1994. 55., 57.

s ilyen érzelmi hangszerelésben nem fejthette ki a maga álláspontját. Monográfiája leghosszabb fejezetét az etnicitás, a nemzettudat problémájának szentelte. Egy sor tényezőt dolgozott fel itt, melyek bizonyos feltételek esetén megteremtették a megmaradás feltételeit, más helyzetekben viszont rombolták az eredeti etnicitást. Elsősorban a szlovák nyelvet és tudatot. Miroslav Kmeť figyelmét nem kerülhette el, hogy az alföldi szlovákok társadalmi életében és csoporttudatában, jobban, mint a szülőföldön, fontos szerepet játszott az evangélikus egyház. Az összes olyan falusi közösségben, ahol a szlovák telepések többségben voltak, nemcsak szervezeti, hanem csoporttudati tényezőként működött. Mindezek alapján vált Miroslav Kmeť számára világossá a kettős, szlovák és evangélikus identitás, és ez indította arra, hogy az alföldi szlovák enklávékat etnokonfesszionális egységekként jellemezze.

Kivételes értékkel bírnak e kiadványban az alföldi szlovákok csoporttudatának alakváltozatairól összegyűjtött ismeretek. Ezek az identitásváltozatok egyrészt a szlovák nemzeti egyenjogúsítás-mozgalomba ágyazódva, másrészt az egységes magyar nemzeteszmé nyomására jöttek létre. Miroslav Kmeť e problémák feldolgozásánál is kellő tisztánlátással tudta megítélni az alföldieknek a szülőföldtől eltérő körülményeit. E különbségek talán legnyilvánvalóbb bizonyítéka az, ahogyan a szlovák nemzeti mozgalom alföldi tagjai, mindenekelőtt id. Ján Kutlík jellemezték a dél-alföldi szlovák szigeteket, melyek települési-etnikai tömbként, illetve alföldi sajátosságaikkal a szlovák Alföld magját alkották, ezért lehetett őket a *Dolnozemské Slovensko* („Alföldi Szlovákföld”) kifejezéssel megnevezni.⁴ Ám az öntudatosodás és a nemzeti emelkedés efféle ékesszóló megnyilatkozása sem volt képes a feltartóztathatatlanul erősödő magyarosító nyomás ellensúlyává válni. Miroslav Kmeť lelkiismeretesen elemzi az adott viszonyokat, jellemzi az alföldi szlovákok többszörösen rétegződő identitásának egyes szintjeit. Kezdvé a megingott tudattal – „aňi sme ňje Maďari, aňi Slováci” (sem magyarok, sem szlovákok nem vagyunk),⁵ folytatva a tóttal, onnan tovább a kettős, „slovensko–uhorský” (szlovák–magyarországi) identitású „lojális szlovákokig” (lojálni Slováci), tárgyalva végül a lemondást az egykori „szlovákságról” (slovenskosť). E kérdések kapcsán külön ki kell emelnem, hogy az alföldi szlovákok kollektív identitásának elemzésénél és értelmezésénél Miroslav Kmeť lemondott a máig általános leegyszerűsítő, a szerző által módszertani nacionalizmusnak

⁴ Kutlík, Ján: Dolnozemské Slovensko. In: *Pešbudínske vedomosti*, 2. (1862) č. 29.

⁵ Kutlík, Ján: Život slovenský. In: *Slovenské národné noviny*, 3. (1848) č. 256.

minősített koncepciókról. Arról sem kívánt határozott ítéletet alkotni, hogy mibe torkollott az alföldi szlovákok öntudatosodása és önképe. Kutatási célként csak e folyamatok megnevezését és következményeik megértését tűzte ki. Ezért is meggyőző szakmailag és sugároz filantróp szellemet Mirsolav Kmeť munkája, *Az alföldi szlovákok rövid története*.

Zárásként mit is mondhatnánk? Talán csak annyit, hogy nem mindennapi, hasznos könyv született, egy kicsiny, ám elismert kiadó jóvoltából. Szerény címlappal, ám vonzó tartalommal. Reméljük, megtalálja értő, nemcsak alföldi, hanem egyben felföldi olvasóit.

Ján Botík

Fordította: Ábrahám Barna